

ВТЕЧА ВІД ПРОБЛЕМ

В останньому десятилітті, що попереджувало цю війну, можна було стрінати у нас часто погляд, що наше національне виховання повинно обмежитися плеканням волі, яку начебто приглушив у нас занадто бурно розквітлий інтелектуалізм. Погляд зрозумілий у старих народів, що двигають на плечах довгі століття безверерного інтенсивного культурного життя, але куди менш оправданий у нашому молодому народі, що має за собою ледве кілька десятиліть відродженого, культурного й політичного існування, і з ним великий засіб стихійних життєвих сил, та зате куди скромніший інтелектуальний дорібок.

Потверджує це наше недавнє минуле.

Коли ми переможно витримали на собі 20-річний натиск польської екстермінаційної політики, коли не заломилися під ним, а вийшли з розмірно малими втратами, — завдячуємо це виключно нашій волі, не інтелектові. Ми були досить сильні вольово, щоб, закуєвши зуби, витримати терор, безробіття, злидні, щоб опертись „лакміству нещасному“, і коштом „зміни обряду“ не ставали „повноправними громадянами“.

Роля інтелекту в тому збереженні національного існування не була велика. Ледве, чи котра з наших довоєнних груп може ствердити, що вона знайшла задовільну розв'язку незвичайно важкої проблеми нашої національної політики серед тодішніх нестерпних умов. Даремне чекали на розв'язку різні більше й менше пекучі питання нашого культурного, суспільного та громадського життя; всі труднощі, на які натрапляли ми в тих ділянках, перемагали ми стихійною витриманістю — зусиллям волі, не інтелекту.

Подібну втечу від проблем помічуємо і в нашій культурній творчості.

У нашій літературі, мабуть, найцінніші твори, в яких на перший план виступає чуттєвий або описовий елемент, зате розмірно мало в ній проблематики. Навіть драматичні, складні психологічні конфлікти, що їх стільки пережили ми в 20-тих останніх роках, знайшли досить скромний відгук у нашому красному письменстві.

У нашій науці втеча від ширшої проблематики проявляється у відомому причинкарстві.

Маємо чудове народне мистецтво, гордимось ним, піклуємось — але ще не розв'язали питання, як прикласти його до побуту нашої інтелігенції, до домашнього обладнання. Маємо прегарний оригінальний архітектонічний стиль, але бачимо його лиш на церквах. Чекає розв'язки проблема пристосування того стилю до житлового та до світського монументального будівництва. Досить подивитися на наші публічні будівлі у Львові, а переконаємось, що при їхньому плануванні не поставлено як слід не лиш питання стилю, але навіть питання вжиткової вартості.

Наша графіка стоїть на одному з передових місць у світі — але не знайшло ще у нас задовільної розв'язки питання застосування графіки до практичних цілей; наші плякати та обгортки популярних книжок мають часто мистецьку вартість, куди рідше пропагандіану.

Наші талановиті мистці жили у злиднях, бо ніхто не розв'язав проблеми, як налагодити зв'язок між мистцями і ширшими інтелігентськими колами, як здобути для українського образу вступ до українського дому. Тепер ця справа представляється вже краще: завдяки добрій організації наші мистці мали на останній виставці успіхи не тільки моральної, але й матеріальної натури, так свою ролю відіграла тут і особлива господарська конюнктура.

Цікаво, що навіть публіцистика, ця зарезервована домена проблематики, не знаходила досить місця на основну розв'язку важких питань нашого життя. Наша публіцистика стояла високо, у ній можна було зустрінути широкий розмах, багато сміливих — деколи аж надто сміливих — висновків, навіть тонку аналізу, але не шукала вона розв'язки багатьох важких питань. Питанням, які не торкалися нашої долі та нашої „тіснішої батьківщини“, взагалі важко було пробитися на сторінки наших друкованих видань; спроби розв'язки того роду питань на геополітичній площині зводились деколи на блукання по майданцях „геопоетичних“ мряковин.

В актуальній тематичі, близькій часом і місцем, порушувала наша преса багато здорових думок, давала багато спроб розв'язки питань, але, загалом беручи, тільки конкретних питань, безпосередньо зв'язаних з нашим господарським та культурним життям. Коли йшло про ширші проблеми, деякі наші публіцисти вдоволялися поборокуванням противника, не виявляючи зусиль самотійно розв'язати порушене пи-

тання, дозволяли собі на легкий, сатиричний підхід до глибоких проблем, що вимагали поважної, дбайливої розв'язки, деколи легкодушно роблячи сміливі синтетичні висновки в матерії, з якою не були обзаявлені, деколи поверховно мішаючи „в одному глечичку“ поняття, які не мали між собою нічого спільного.

При цьому, бувало, покликувалися на чужі авторитети й цитати, замість шукати власної розв'язки, яка відповідала б протребам та умовам рідного ґрунту.

Всюди та сама тенденція: обминати проблеми, які безпосередньо не накидуться, а розв'язку тих, що їх годі уникнути, заступити такою чи іншою автоматичною полагодою; продовжувати давні форми — під назвою принципіалізму.

* * *

Втеча від проблем — явище зрозуміле. Має вона окремі причини у нас — над чим спинимось далі, — а втім, випливає воно з загальної тенденції зберегти енергію, тенденції, яка проявляється не лиш у людях, але й у природі. Електричний струм вишукує шлях найменшого опору, хоча б і найдовший, так само людська думка радше йде шляхом рутини або пасивного готових чужих зразків, ніж мала б зусилля енергію на індивідуальну розв'язку питання, пристосовану до місця й часу.

Це правда. Але правда також, що в історії відіграли ролю лиш однієї та народи, які пристрасно шукали проблем та їхньої розв'язки. Коли б в Іспанії не було кількох людей, що за всяку ціну хотіли розв'язати проблему морського шляху до Індії, Іспанія не була б заволоділа, на кілька століть Америку. Якби німецький народ не видав з себе гурту людей, що з запалом кинулися розв'язувати таємниці природи, Німеччина не була б зайняла передового місця в науці та в техніці.

А втім, розв'язка проблем необхідна не лиш у змаганнях за першість, але й у боротьбі за існування.

Європеєць перемагає в зустрічі з іншими расами, бо він вкладає всі зусилля у розв'язку проблем, приймаючи ту розв'язку як абсолютний наказ. Висококультурні, сміливі народи Сходу лягли покорені тому, що залишили розв'язку своїх життєвих питань долі, призначенню. Навіть японці, найактивніший народ Сходу, не вважають розв'язку життєвих проблем абсолютним імперативом, бо допускають самогубство, як гоноровий вихід для тих, що не зуміли розв'язати проблеми, перед якою стали. Європа такого виходу не знає — європейська історія не має ніякого оправдання для невдачників. Європеєць розв'язує щасливо проблеми, з якими стірається, бо знає, що мусить їх розв'язати, що, коли їх не розв'яже, то нема йому вороття.

* * *

У нашій народній психіці бачимо чимало додатних впливів Сходу: стоїцизм, погорда смерті, іdealізм і т. д. Як негативний вплив, виступає у нас, зрештою, у своєрідній, злагідненій формі, фаталізм. Проявляється він у тому, що деколи ми занадто охоче узалежнюємо нашу долю від зовнішніх умов, не від нашого власного зусилля.

Той фаталізм виступає в пасивній або в активній формі — залежно від віку та влачі. Пасивний фаталізм проявляється в переконанні, що про нас рішають виключно сильні світу цього, що ми не можемо ніяк вплинути на наше майбутнє, що, з огляду на це, нам не залишається нічого іншого, як пасивно чекати на розвиток подій. Активний фаталізм узалежнює нашу долю виключно від готовості до жертв або й від самої кількості жертв, уважаючи, що сама кров, пролита в обороні національних інтересів, автоматично рішає про майбутнє народу. Досить, мовляв, здобути на велике зусилля, на жертву — а який з того буде вислід, це вже не наша справа.

З одного боку

„згинуть наші воріженьки, як роса на сонці, запануєм і ми, браття, у своїй сторонці“; — з другого боку, те панування має дати нам якась зовнішня вища сила, яка без нашої співучасті знищить наших ворогів.

Тимчасом справа не така проста. Доля народу залежить від того, чи він зуміє вплинути на чинники, що рішають про політичне обличчя світу — і чи зуміє скласти жертву крові там, де цього треба, тоді, як треба і так, як треба? Де, коли, як? Ось і ком-

плекс проблем, від правильної розв'язки яких залежить майбутнє народу, проблем, яких годі уникнути. Втекти від них — це втекти з поля бою.

* * *

Як пояснити ту нашу втечу від проблем? Чому ми так слабо підготовані до їхньої розв'язки?

Така підготовка в'яжеться органічно з деякими професійними функціями. Купець мусить вирішувати постійно низку господарських проблем, інженер — технічних, фабрикант — господарських і технічних. Їхні мізки й їхня воля нагинаються до виконання цієї функції — а шляхом повторювання їх з покоління на покоління ця здібність скріплюється. Звичайно — важко знайти такі здібності у некваліфікованого робітника чи маніпуляційного урядовця, що виконує свої професійні обов'язки механічно, не стрічаючи при тому ніяких проблем.

Звання хлібороба насуває чимало проблем. З одного боку, є це проблема технічного характеру, проблема пристосування фахового знання до природних умов. З другого боку, у країнах з вільним ринком хлібороб стає перед господарськими проблемами: рентовного збуту землеплодів, піднесення дохідності господарства.

Одна і друга проблематика широка, складна, але не кожний хлібороб до неї підготований. Розв'язка технічних проблем вимагає агрономічної освіти, розв'язка господарських питань — орієнтації у відносинах на ринку. Хто не має того технічного знання й господарської орієнтації, для того та ціла проблематика не існує. Тому загал селянства керується лише рутинною, до боротьби з існуванням кидає максимум фізичної праці та витривалості, а решту залишає вичим невідомим силам. Ось чому селянські народи проявляють куди більше вольових цінностей, ніж інтелектуальних, куди більше стихійної витривалості, ніж здібності розв'язувати проблеми.

* * *

А що йде тут про здібність великої ваги та великої практичної вартості, то слід подумати над тим, як її розвинути. Не маємо на думці навчання латинської граматики, гри в шахи, розв'язки ребусів та подібної „мозкової руханки“, — вважаємо, що найкращою підготовою до розв'язки проблем є деконцентрація компетенцій у наших установах та ознайомлення ширшого загалу з нашою проблематикою.

Коли хочемо навчити когось плавати, то маємо на це два способи. Або кидаємо людину на глибоку воду, себто ставимо її в таке становище, в якому вона мусить так чи інакше почати плавати, або ведемо з нею систематичне навчання, починаючи від теоретичних пояснень „сухого плавання“. Таке саме і з підготовою до розв'язки проблем. Практична підготовка — це дати людині широкі компетенції, змушуючи її, тим самим, самостійно розв'язувати питання, які вона стріє при виконванні своїх обов'язків. Методом самостійної розв'язки проблем, навіть важких, самостійних рішень, навіть неконтрольованих, стараються деякі народи виховати зі своєї молоді провідну верству.

Але до такої практичної розв'язки проблем можна притягнути лиш обмежену кількість громадян, активно заангажованих в організованому житті на досить відповідальних становищах. Загальові громадян можна поставити проблеми для теоретичної розв'язки, з'ясовуючи їх у періодичних та зокрема неперіодичних виданнях і в доповідях та даючи змогу ділитися розв'язкою в публічних дискусіях або й на сторінках преси. Коли зуміємо кинути проблему в цікавій привабливій формі, коли змусимо подумати над їхньою розв'язкою, то не лише даємо нагоду ширшим колам нашого громадянства засвоювати собі „техніку“ розв'язки проблем, але й розбуджуємо в них живе зацікавлення національними справами, бо проблема куди більш приманлива, ніж готова теза, яку подаємо до вірування. І тому кожну справу, яка взагалі надається до публічної дискусії, доцільно подавати громадянству в дискусійній формі. Авторитарний лад дає запоруку, що така публічна дискусія не перейде замічених меж та не принесе небажаних наслідків.

Годі боятися, що проблематика захитує віру, гасить запал, годі вперто триматися перестарілих поглядів Ле Бона, мовляв: масу треба вести готовими тезами, категоричними гаслами. Коли хочемо виховати повисвартного громадянина, справді активного, відповідального, то мусимо відсунути перед ним рубець заслони, що прикриває нашу національну проблематику. Та проблематика викликає жваве зацікавлення національними справами і, тим самим, активно поглиблює національну свідомість, розвиває думку, критицизм, почуття відповідальності, з яким в'яжеться здоровий реалізм. Від проблем не треба втікати, їх не треба боятися: вони не існують лише для Бога і для немовляти — для того, що все знає, і для того, що не знає нічого.